

A gyermekek és fiatalkorúak kriminológiája

Németh Zsolt

Ismert a közhelyszerű tétel, hogy a mai gyermekbűnözés a jövő felnőtt bűnözése. A gyermekek bűnelkövetése életkori specifikum, és legtöbbjükénél a felnőtté válás folyamatában spontánul elenyészik, de a téma nagyon is jelentős, különösen abban az aspektusában, hogy súlyos bajokat idézhet elő a felnőtt társadalom, ha a gyermekek normasértéseire nem adekvát módon, túlságosan szigorúan reagál. A nagy formátumú büntetőjogász, Balogh Jenő egy évszázaddal ezelőtt így intette korát: „[A] megbotló, büntetett gyermekkel szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján kell beszélni.”¹ Ezért fontos, hogy a gyermekek bűnözését, természetét és okait minél sokoldalúbban megismerjük, és legalább ennyire fontos az is, hogy a jelenséget kezelő intézményrendszer működését visszatérően szemügyre vegyük. Az utóbbi években a gyermek- és fiatalkori bűnözést – komoly szakemberek is – rendkívül súlyosnak, riasztóan romló tendenciájúnak, fokozódó brutalitásúnak írják le. Mások, kevesebben, nem tagadva, hogy előfordulnak különösen ijesztő cselekmények, ezeket messzemenően kivételesnek tartják, hangsúlyozva, hogy a gyermekbűnözés fő szabályként bagatell természetű és epizódyszerű, csakúgy, mint a világon mindenütt, a vészjelzések tehát indokolatlanok.

1. A gyermek és a bűnözés

A gyermek- és ifjúkori normaszegés a világon mindenütt létező jelenség, társadalmi viszonyoktól függetlenül és nagyjából ugyanazon ismérvekkel írható le, vagyis jellemző a(z):

- bagatell kriminalitás: döntően kis kárértékű vagyron elleni deliktumokról van szó;
- többnyire csoportos elkövetés;
- rendszerint ismerősök és kortársak sérelmére történő elkövetés;
- epizódyszerűség: a kamaszkort elhagyva a normasértések általában megszűnnek, a normasértő magatartások jól körülhatárolható életszakaszban következnek be, a felnőtté válási időszak befejeztével elhalnak.

A jelenség vizsgálatakor indokolt az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében² meghatározott – a magyar büntetőjogi kategóriáktól eltérő – gyermekkor fogalmával dolgozni, amely a születéstől a felnőtté válásig tartó teljes időszakot öleli fel, hiszen bizonyos korosztályi

¹ BALOGH 1909.

² Elfogadta az ENSZ Közgyűlése New Yorkban 1989. november 20-án. Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

eltérésekkel ugyanarról az élethelyzetről van szó. Az életszakaszok büntetőjogi megkülönböztetésére természetesen szükség van, de könnyű belátni, hogy a merev, születésnaphoz kötött szakaszhatár kényszerűség, ennél fogva nem igazságos, a jogalkalmazásnak is figyelembe kellene ezt venni. A fiatal felnőttekre is csak kevészer alkalmaz eltérő rendelkezéseket a magyar büntető igazságszolgáltatás. Ilyen például, hogy a fiatalkorúként szabadságvesztésre ítélt a 21. életévének betöltéséig maradhat a viszonylag gazdagabb nevelési környezetet biztosító fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében.

A bűnözés kriminológiai fogalma szerint a jelenségkörbe a meghatározott területen és időben elkövetett bűncselekmények, azok elkövetői és áldozatai tartoznak. A gyermekbűnözés vizsgálatánál sajátos helyzetben vagyunk: az elkövetői minőség rendszerint együtt jár áldozati helyzettel. *A gyermekbűnözésen tehát azokat a kriminális cselekményeket értjük, amelyeket gyermekek (tehát gyermek- és fiatalkorúak) követnek, illetve szenvednek el.* Itt hangsúlyozni kell, hogy a „gyermekbűnöző” megnevezés létjogosultsága nem fogadható el: a bűnözői megrogzottság néhány év alatt nem alakulhat ki, ráadásul az ember biológiai fejlettségét, beleértve az agyi struktúrák megszilárdulását, mai tudományunk a 21. éves életkorra teszi.

Ebben a fejezetben tehát a kriminalitás korspecifikus megközelítéséről van szó, elsődlegesen az elkövetőkre, de nem mellékesen az áldozatokra (sértettek) is figyelemmel. A kriminológiai elemzés klasszikus rendszerében a morfológiai adatok (a gyermekbűnözés volumene, dinamikája és struktúrája) elemzését követően történik az okok feltárása (krimináliológia), és végül mindezek birtokában a megelőzés (kriminálprofilaxis) lehetőségének számbavétele.

Alaptételnek tekinthető, hogy a gyermekkori kriminalitásban napjaink Magyarorszá-gában nem történt súlyosbodás. Azt a bűnözést produkálják a gyermekeink, ami a társadalmunkhoz, a mai kultúránkhöz hozzátartozik. Természetesen az ifjú emberekre is hat az a félelmetes iramú és mélységű társadalmi-technikai fejlődés, többek között az információrobbanás, amelyben sok felnőtt is elveszíti a tájékozódási pontjait, ezért nagyon is helyénvaló a megannyi állami és civil erőfeszítés a veszélyek ellensúlyozására. Azonban a kétségkívül aggasztó jelekből nem szabad torz, megalapozatlan következtetésekre jutni, amely aztán lehetetlenné teszi a kriminálpolitikai döntések átgondolt meghozatalát. A gyermekek a statisztikák szerint többségükben alacsony kárértékű, csekély jelentőségű bűncselekményt követnek el, zömében kortársak, ismerősök vagy a szülők sérelmére. A gyermekkori deviációkat, beleértve a bűnelkövetést vagy a drogfogyasztást is, minde-nekelőtt tünetnek érdemes felfogni. Az érintett gyermek sorsának valamilyen zökkenőjére utal, távolról sem oka, hanem velejárója egy más vonatkozásban már megbicsaklott életnek. Éppen ezért feladat, hogy a normasértést észlelve megtaláljuk a módját, hogy a gyermek a szükséges segítséget megkapja.

Mindezt igazolja többek között Csemáné Váradi Erika értekezése is. Kutatásai szerint a fiatalkori bűnözés jellemzői: a bagatell természet, az epizódyszerűség, az ubikvitás (vagyis hogy társadalmi berendezkedéstől és az egyén társadalmi helyzetétől függetlenül előfordul a világon mindenütt), valamint hogy a felnőttkor felé közeledve a kriminális késztetések fő szabályként elenyésznek. Ebből az következik, hogy kezelésük a büntetőút helyett annak diverziója legyen, hogy elkerüljük a stigmatizációt, a gyermek számára nyomasztó élményt. Sajnos a közvéleményben az ellenkező kép él, miszerint a gyermekkori kriminalitás fő

jellemzője az erőszakos, garázda megvalósulás. Sokkal fontosabb körülmény, hogy a deviancia összefonódik a társadalmi peremhelyeztetéssel és a kilépési mobilitásra alig van esély.³

Mindebben ráadásul nincsen semmi új. A kriminológusok 100 évvel ezelőtt hasonlóképpen látták a helyzetet: „[A] kassai fogházban a fiatalkorúaknál a leggyakrabban azt tapasztaltuk, hogy a legtöbbször nincsenek szüleik, vagy ha vannak is, azok nem jól élnek, elhanyagolták gyermeküket. Kevésnél tapasztalhattuk, hogy a rossz gazdasági helyzet, szegénység okozta volna a bűnbeesést.”⁴ Már akkor felismerték, hogy a fiatalkorú és kezdő bűnösöket neveléssel és pártfogással kell a büntől visszatartani. Az eljárás fő vezérelve, hogy annak során a nevelés, megmentés, védelem eszméi jussanak érvényre, ne pedig a megtorlás.

2. A gyermekbűnözés morfológiája Magyarországon⁵

A morfológiai adatok a gyermekbűnözésnél is stabil állandóságot mutatnak: a rendszerváltás előtti évtizedekben nagyjából 2000 gyermekkorú és 6-7000 fiatalkorú elkövetőt regisztráltak. A rendszerváltás óta eltelt 30 évben ezek a számok megduplázódtak (akárcsak a felnőtt bűnelkövetőknél), 4000, illetve 12–14 ezer büntetőjogi normát szegő gyermek felelősségre vonása történik meg. Az utóbbi években az éves átlagok rendkívül meglepően alakultak: a fiatalkorú elkövetők száma a felére, azaz ismét 6000 körülire csökkent, a gyermekkorúak cselekményeinek felderítésére még ennél is kisebb mértékben kerül sor, körülbelül 1600 elkövetőről tudunk. Az általuk elkövetett bűncselekmények számáról rendszerint hézagos a tudásunk, cselekményi statisztika ritkán készül. Mindenesetre kijelenthető, hogy a magyarországi gyermekbűnözés sem arányait, sem konkrét megvalósulását tekintve nem súlyos, drámainak semmiképpen nem minősíthető: a közbiztonságot nem veszélyezteti, sokkal inkább az érintett gyermeknek a sorsát, különösen ha az arra adott rendészeti, büntetőjogi válasz nem a gyermek mindenképp felett való érdekét tartja szem előtt.

A gyermek sértettje is lehet a bűnözésnek, de korántsem akkora a gyermekek áldozattá válásának a mértéke, amint a közvélekedés hiszi. Évente 240 ezer körüli a büntetőeljárásokban azonosított sértettek száma, ebből átlagosan 10 ezer a gyermek; 3000 gyermek és 7000 fiatalkorú. A bűncselekmények zöme vagyoni jellegű, tehát nem élet elleni és nem szexuális töltetű, ráadásul az elkövető gyakran maga is gyermek. Igaz, a gyermek védtelenebb és kiszolgáltatottabb, mégis – úgy tűnik – a felnőtt társadalom ennek megfelelően jobban is vigyáz rájuk. Persze nagy lehet a látencia itt is, elég, ha a gyermekbántalmazásra gondolunk.

³ CSEMÁNÉ VÁRADI 2000.

⁴ GERŐCZ 1912.

⁵ Az alfejezetben található statisztikai adatok forrása: Egységes Nyomozhatósági és Ügyészeti Büntügyi Statisztika (ENYÜBS), illetve megelőzően az Egységes Rendőrségi és Ügyészeti Büntügyi Statisztika (ERÜBS).

2.1. A gyermekkorúak kriminalitása

A gyermekkorúak – a 14. életéven aluliak – majdnem 90%-ának a cselekménye vagyon ellen irányult, a többi közrend elleni, ezen belül is főleg garázdaság, míg kábítószerrel visszaélést alig néhány gyermek valósított meg, és a személy elleni deliktumok aránya is csupán 1-2%. Hat rossz helyzetű, földrajzilag az ország keleti részében elterülő megyében (Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun) él az összes gyermekkorú elkövető több mint 50%-a, ezzel szemben a dunántúli megyékben 24, a fővárosban pedig 10% az arány.

A gyermekkorúak ötöde egyedül követte el cselekményét, a többiek társakkal, ám a döntő hányaduk más gyermek- vagy fiatalkorúval. Mindössze 5%-uk mellett találtak társ-tettesként felnőttkorút. Az adatok tehát nem igazolják azt a széles körben terjedő állítást, hogy nagyon sok felnőtt tudatosan használ fel nem büntethető gyermeket a bűnözésben. A gyermekkorú elkövetők családi környezetét bemutató adatsorok pedig azt a tévhitet cáfolják, miszerint az elvált szülők gyermekei a legveszélyeztetettebbek: háromnegyedüket apa és anya együtt, vagyis látszatra teljes család neveli, 13%-ukat elvált szülő, és az állami nevelőintézményekből is csupán 5%-uk kerül ki.

2.2. A fiatalkorúak kriminalitása

A fiatalkorúak bűnözésének szerkezetében is a vagyon elleni bűncselekmények dominálnak, közel 80%-kal. Második helyen a közrend elleni deliktumokat találjuk (kb. 12%), benne növekvően kábítószerrel való visszaélést. A személy elleni bűncselekmények aránya 5%, amelyek kétharmada súlyos testi sértés. A 14–18 éves elkövetői kör meghatározó szelete ugyanabban a hat megyében vált ismertté, mint a gyermekkorú elkövetők esetében, bár némileg kisebb (45%) aránnyal. Az országos eloszlás a fiatalkorúaknál tehát egyenletesebb, Budapesten is több, 12% fordul elő. A fiatalkorúak harmada egyedül követte el cselekményét, másik harmaduk hasonló korúval, és egyötöd rész felnőttel. A legveszélyesebb korcsoportnak a 17 és a 18 évesek bizonyulnak, az elkövetői kör 62%-át ők teszik ki.

A fiatalkorúak családi környezete némileg zölálabb, mint a gyermekkorúaké, de még itt is lényegesen többen (54%) élnek teljes családban, mint elvált szülőnél (21%) és állami intézményben (7,5%). Helyes tehát az az állami gyermekvédelmi politikai irány, amely a családok mindenféle vonatkozású segítségét célozza. Ugyanakkor hangsúlyosan rá kell mutatni arra, hogy az állam által fenntartott intézményekben (gyermek- és lakásotthon, nevelőintézet, javítóintézet) messze nem olyan rossz a helyzet, mint azt a közvélemény rendkívül igazságtalanul és megingathatatlanul véli. Ezekben az állami fenntartású otthonokban hozzávetőlegesen 12 ezer gyermek él, közülük évente 800–1000 követ el valamilyen (rendszerint kisebb súlyú) cselekményt. Ha végiggondoljuk, hogy a családból való kiemelés jelentő állami gondoskodást végső eszközként alkalmaznak, amikor a gyermek személyisége nyilván már jelentős torzuláson esett át, és sokszor éppen egy bűncselekmény váltja ki a kényszerű lépést, akkor az ezekben az intézményekben folyó munkát éppen hogy eredményesnek kell tartanunk.

A fiatalkorú bűnözés minőségéről szóló nyilatkozatokban sajátos ellentmondás figyelhető meg: a bűncselekmények négyötöde vagyon elleni deliktum, mégis a kivételes,

valóban megdöbbentő módon végrehajtott személy elleni erőszakos cselekményeket részletezi a média, felületes, többnyire homályos tartalmú kifejezésekkel övezve, amiből az információt fogyasztóban az a kép rögzül, hogy ezek a cselekmények nemhogy a büntetéseket, de magát az egész ifjúságot is jellemzik. Egy ítélkező bíró a fenyegető jeleket abban látja, hogy a fiataikorúak kétharmada büntett miatt, abból is nagy részük több cselekmény miatt, közrend és személy elleni deliktummal vádolva kerül a bíróság elé, illetve hogy a rablás miatt elítéltek harmada fiataikorú. Ezek valóban tények, de tudni kell azt is, hogy a fiatalkorú elkövetőknek csak mintegy fele kerül a bíróság elé (a jogerősen elítéltek száma évi 7000 körül van, ami éppen a fele az évi 14 ezer fiataikorú elkövetőnek).

A csoportos elkövetés is felfogható veszélyes körülménynek, azonban itt is arról van szó, hogy a bűnelkövető gyermek elsősorban gyermek, vagyis nem általában viselkedik antiszociálisan, ehhez kell a csoport hatása. A csoportos, valamint a sorozatelkövetések felvetnek újabb kérdést is. A fiataikorúak többsége nem nehéz ellenfele a bűnüldözőnek, nem túlságosan konspirálnak, életük többnyire a felnőttek szeme előtt zajlik, mégis megtörténik, hogy huzamosabb ideig nagyobb létszámban, tehát hangosan és jól láthatóan bűncselekményeket követnek el. A legfőbb ok minden bizonnyal az, hogy nincs a rendőrségen tudatos, tervszerű felderítés a fiatalok között, nem működik megfelelően a rendőrségi ifjúságvédelem. A rendőrségnek nem csupán arra nincs kapacitása, hogy felderítse a fiatalok bűnös társulásait, még az erre vonatkozó lakossági bejelentéseket sem képesek teljeskörűen fogadni, vagy ha igen, elmarad az érdemi intézkedés (itt elsősorban nem a büntetőjog alkalmazása hiányolható, hiszen a közösségi beavatkozások tárháza bőséges).

A gyermek- és fiataikorúak tipikusan nagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt kerülnek rendőrkézre, senki nem állíthatja, hogy a brutalitás jellemző rájuk, inkább arról van szó, hogy bizonyos kiélezett helyzeteket rosszul oldanak meg, indulataikat nem tudják kezelni, a felnőttektől látott mintákat alkalmazzák, gyakran sikertelenül.

A gyermekkori kriminális magatartás tehát:

- ugyanúgy, mint a felnőttkori, az élet normális jelensége;
- méreteiben és megvalósulásában nincs semmi rendkívüli;
- mindig felfokozott érdeklődés kíséri, ám főként szenzációként, pusztán mert megtörténik;
- a média felületes bemutatása elhamarkodott, az okokra kevésbé tekintő közhangulatot és reakciókat kelt;
- az igazi baj abból származik, ha rosszul (vagy egyáltalán nem) válaszol rá a felnőtt világ.

A büntetőjogilag már felelősségre vonható fiataikorúak arányára a legplasztikusabb jelzés az azonos korúakra eső *tízezres gyakorisági mutató*. A magyarországi összes lakosra vetítve ez 120 bűnelkövető (10 ezer lakosonként), a fiataikorúakra pedig a duplájánál is több jut (250 körül). A felnőttkort már éppen betöltő, 19–20 éves korosztályok bűnözési intenzitása a 300-at is meghaladja, de aztán fokozatosan csökken a mutatószám, a 60 évesek közül 10 ezrenként már csak 11 bűnelkövető kerül ki átlagosan. Világos, hogy a bűnelkövető magatartás erősen korspecifikus társadalmi jelenség. Nem megalapozott tehát az állítás, amely a ma gyermekbűnözésében látja a holnap felnőtt bűnözését. Nincs adat, sem tudományos hitelű érv arra nézve, hogy a gyermekkori bűnelkövetői magatartást lineárisan kivetíthetnénk a jövőbe.

3. A gyermekbűnözés oksága

A világ veszedelmesen megváltozott – állítják sokan, és valóban, a társadalom, amelyben élünk, nyugtalanító körülményekkel terhes:

- egymásnak is ellentmondó, kizárólagosságra törekvő és embertelen ideológiák csődje, és ezek visszatérő árnyai;
- évszázados, ezeréves hagyományok átrendeződése;
- a fogyasztói szemlélet általánossá válása;
- a társadalmak eltömegesedése;⁶
- a média behatolása a mindennapokba és a magánéletbe;
- a virtuális valóság sokak gondolatvilágát tölti ki;
- veszélyes látszatvallások térhódítása;
- szenvedélybetegségek, függőségek;
- ösztönéletbeli zavarok, deviációk megszokottá válása, elfogadottsága;
- a modern élet sokféle biztonságot és kellemes élményt kínál, ennek ellenére növekvő válságtudat, fokozódó elégedetlenség önmagunkkal és közösségeinkkel;
- reális tömegpusztító fenyegetettség: nukleáris katasztrófa, terrorizmus, környezetszennyezés, bűnözés, a civilizációval összefüggő betegségek, járványok

jellemzik a modern kort.

De régen sem volt jobb a helyzet:

„A családi élet tanulmányozása során a nyomozó közegek érdekes megfigyelést tehetnek. Lépten-nyomon történik hivatkozás arra, hogy az utóbbi évtizedekben fokról fokra csökken a családi élet és a házasság értéke, hogy az nem más, mint bizonyos alakiságok mellett kötött egyszerű együttélés, hogy a gazdasági viszonyok leromlottsága nem is teszi lehetővé az igazi házasságban élést, hogy korunk sajátos jelensége a házasságkötések apadó száma stb. A megélhetés nehézsége, az anyagi viszonyok rosszabbodása nemcsak a családalapításnak, de a békés családi életnek is nagy ellensége. A kenyérkereső apa a nap legnagyobb részét izgalmas munkában tölti. Némelyik, hogy szerény jövedelmét növelhesse, vagy valamit takaríthasson, vagy, hogy nagyobb számú családját tisztességesen fenntarthassa, még éjszakájának egy részét is kenyérkeresetre fordítja. A nehéz munkába bevonódik a feleség, az anya, sőt még a gyermek is, a családi élet pedig lassan pusztulásnak indul, kihűl a melege, elpusztul varázsa, elsovad.”⁷

Mégis, világunk elviselhető, és bár a mégoly tárgyilagos szemlélő is könnyen hajlik arra, hogy korát átmenetinek, azaz nem szilárd közállapotúnak, ugyanakkor romló erkölcsűnek és mind veszedelmesebbnek lássa, a gyorsuló ütemű technikai-gazdasági fejlődés előnyei mindannyiunkat gazdagítanak. Az ember persze sérülékeny, éppen ezért van szükség valódi társadalmi összefogásra, együttműködésre. Korábban a közösségi élet zökkenői súlyosabbak voltak: a vérszesen szaporodó öngyilkosságok, elmebetegségek és a bűnözés

⁶ Az „eltömegesedés” minden szóösszetételben (tömegkultúra, tömegszórakoztatás, tömegsport, tömegember stb.) az „elittel”, a minőséggel való szembeállítás fejez ki, valami alantásra, valami korábban jó dolognak a romlására, a minőség hanyatlására utal a 20. század eleje óta (LUKÁCS 2006).

⁷ PRESZLY 1932.

(mai fogalomhasználatunkban a deviáns viselkedések) háttérében a maihoz kísértetiesen hasonló körülményeket láttak:

„Az egyéni szabadság, a haladási vágy, a tudományos kutatás lázassága oly kinematikus mozzanatot vittek be a modern társadalomba, a melynek a lelki egyensúly könnyű megzavarása szükségszerű következménye. Megingott egy nagy része annak a talapzatnak, amelyen eddig (a XX. század kezdetén) az ember sziklaszilárdan állott: vallási, erkölcsi, társadalmi, politikai meggyőződés. Az anyagi küzdelem is élesbedett. Így a modern embert mindenkép egy nagy és folytonos közdelemben látjuk belesodorva, e küzdelem pedig a fizikai és a lelkieket nagymértékben koptatja. Az ember erkölcsi védbástyái, melyeknek egyike a vallás, leromboltattak, nincs türelme a jövőt bevárni és életcélját csak az élvezetben látja, melytől, ha elesik, lénye megbomlik. Mindez nagy társadalmi bajokat árul el: a tulásig vitt individualizmus élvezetekre, anyagi javakra építi boldogságát, mely ily laza talapzaton könnyen összedől.”⁸

4. A gyermekbűnözés oksági tényezői napjainkban

A bűnügyek rendőrségi kezelése során olyan okokat ragadunk meg és rögzítünk, amelyek maguk is következmények, ezért az erre vonatkozó statisztikák elemzése is csak a felületet tükrözheti vissza. Kriminálisan veszélyeztetetteknek azokat a fiatalokat tekintjük, akiket valamilyen makro- vagy mikrotársadalmi körülmény a szocializációjukban megzavart, és ennek következtében beilleszkedési és magatartási zavarokkal küszködnek. Ezek a negatív hatások a kortársi antiszociális csoportok hatására felerősödhetnek és fixálódhatnak. A háttérben szinte mindig fellelhetők érzelmi krízisek és életvezetési kudarcok.

A külvilágban rejlő okok csak másodlagos szerepet játszanak, hiszen a meghatározó mozzanatok az ember személyiségében és családjában rejlenek, igaz, ezekre is hatnak a makroviszonyok. Az oksági tényezők struktúrája a korábbi években megszokottat mutatja: alapvetően a család diszfunkcióiból adódó szocializációs zavarokról van szó. Az anyagi okból való veszélyeztetettség az egyetlen, ami egyre hangsúlyosabbá válik. A szubjektív okok sorában az anyagi haszonszerzés a döntő súlyú (közel 60%-ánál észlelték), további motívumok – mint az agresszivitás, a bűnözéssel kapcsolatos téves nézetek vagy éppen a bűnözői élet-szemlélet – csak néhány százalékkal szerepelnek. Az objektív okok között a főszerepet a rossz baráti környezet (32%), és az átmeneti pénzzavar (23%) játssza. Különös módon a bűnügyi statisztika adatai szerint családi probléma vagy a rendezetlen családi élet, akár az iskolai konfliktus elenyésző súlyúnak látszik a fiatalkori bűnözés szempontjából.

A valódi okok a családban gyökereznek, innen erednek a legsúlyosabb pszichoszociális károsító tényezők, mint

- a korai gyermekkorban hiányzó vagy eltorzult szülő-gyermek kapcsolat;
- szeretetlen, rideg vagy brutális bánásmód;
- felbomlott (nem pusztán elvált!) család, ennek következtében gyakori környezet-váltás;
- akut vagy a múltban átélt erős pszichikai trauma.

⁸ FELEKI 1905.

Mindezek következtében erősen ambivalens érzelmek keletkeznek a szülő iránt, amelyekhez hozzájárul még a nevelőintézmények (iskola, nevelőotthon) meg nem értő, el nem fogadó, bürokratikus, túlfegyelmező, rideg, megszégyenítő bánásmódja, és ez az egyébként is rossz-szul alkalmazkodó gyermeket tovább löki. A szülői deviáció, az alkoholisták, a prostituált, a bűnöző életmód csak a legkritikább esetben szeretetteljes, mert nem is képes rá, a gyermekhez fűződő kapcsolatra jellemző az érzelmi sivárság, a közöny, a ridegség, a durvaság, gyakoriak a szélsőséges érzelmek (kényeztetés-brutális bánásmód váltakozik követhetetlen módon). Az ilyen körülményeket átélt gyermek azután:

- nem képes tartós, teherbíró kapcsolatokra, nem tud beilleszkedni;
- bizalmatlan, követelőző, mások érdekeit semmibe veszi;
- ugyanakkor nem bírja a magányosságot, az elszigeteltséget, így keres feltételt nem támasztó „havert”, cinkost (a feltételt azért nem tűri, mert nem tud viszonzni);
- az erkölcsi normákat nem érti (főként tartalmilag – „miért legyek jó?” –, hisz nem ismeri a jutalmat, elismerésül kapott szülői szeretetet, baráti viszonzást);
- nincs öröme, vágyai nem eléggülnek ki;
- egyre csak gyülemlik benne a keserűség, a kitaszítottság érzése, a gyűlölet, az agresszió;
- indulatai kezelhetetlenül feltorlódhatnak, levezetési technikákat nem ismer.

Az oly sokat emlegetett „motiválatlan erőszak” mindezek után azonnal érthetővé válik!

Mindazonáltal nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a bűnelkövető gyermekek többsége nem ilyen helyzetben létezik és szocializálódik, a normasértés náluk kifejezetten mint életkori specifikum azonosítható, vagyis a fő ok a gyermeki létben található meg: kalandkeresés, kockázatvállalás, lázadás, a felnőtté válás hétköznapi buktatói.

5. Az oksági viszonyok komplexitása: a veszélyeztetettség

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény alapján a veszélyeztetettség *„olyan – a gyermek vagy más személy által tanúsított – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza”*.⁹

Ez az általánosságban meghatározott definíció magában hordja azt a dilemmát, hogy a veszélyeztetettséget objektív, központilag meghatározott mutatók alapján, vagy szubjektív, a szakember tudására, ismereteire támaszkodó megítélés alapján kell, illetve lehet megállapítani.¹⁰

A családi élet tartós működési zavarai miatt a gyermekvédelem ellátórendszerének igénybevétele és gyakran hatósági intézkedés szükséges, mert a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődése nem biztosított, és ez a védelembe vétel alapjául szolgálhat. A pszichológiai szemléletű gyermekvédelmi gyakorlat azt mutatja, hogy veszélyeztetett az a gyermek, akinek testi vagy pszichikus fejlődését ártalmas környezeti hatások, rossz

⁹ 5. § n) pont.

¹⁰ GÁL et al. 2011.

interszónális kapcsolatok akadályozzák, károsítják. A veszélyeztetettség nem akut állapot, hanem folyamat.

A veszélyeztetettség hátterében azonosítható tényezők:

- érzelmi kötelékek hiánya;
- zavarok a család biztonságos érzelmi bázisként való működésében;
- szülői modellek hiánya vagy súlyos torzulása;
- feszültségek, konfliktusok leküzdésének, kezelésének zavarai;
- a szülők közötti interakció hiánya vagy torzulása;
- hiányos vagy eltorzult kommunikáció a családon belül;
- nevelési eljárások hiánya vagy éppen túlzott alkalmazása.

Hangsúlyozni kell, hogy a veszélyeztetettek nem mindig hátrányos helyzetűek, és a hátrányos helyzetűek sem biztos, hogy veszélyeztetettek, de a hátrányos helyzet tartós fennállása veszélyeztetettséget idéz elő. A gyermekvédelmi törvény központi célja, hogy a gyermek mindenképp felett álló érdeke érvényesüljön. Ennek érdekében előírja, hogy a gyermeknek joga van a saját családjában való nevelkedéshez, ugyanakkor különleges védelmet kell kapnia a bántalmazás és az elhanyagolás ellen. Az államnak biztosítani kell, hogy:

- a gyermek segítséget kapjon a családjában történő nevelkedéséhez;
- időben emeljék ki a családjából (amennyiben szükségessé válik);
- egyéni szükségleteinek megfelelő gondozási helyre kerüljön;
- ne szakadjon el családjától, családi kapcsolataitól;
- megfelelő ideig legyen a megfelelő gondozási helyen;
- segítséget kapjon visszafogadása és visszatérése előkészítéséhez;
- az indokolt örökbefogadás előkészítése; és
- a családba történő visszailleszkedés segítése megtörténjen.

6. A gyermekbűnözés oksági mechanizmusa

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle okkal magyarázzuk. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, szét hullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok (család, iskola, munkahely, lakókörnyezet, kortárs kapcsolatok), ahol a mindennapjaink zajlanak, a legfontosabb meghatározói életünknek. Ha az egyén nem képes ezekbe a csoportokba betagozódni, nem találja azokban a helyét, akkor beilleszkedési zavarai támadnak, vagyis nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja, vagy másoknak okoz kárt: alkoholista, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető lesz, esetleg kevésbé látványos módon, az elmeműködésében támadnak zavarok.

Sok bűnözői karrier kezdődik a csavargással és azzal, hogy a felnőtt társadalom e jelzéssel felületesen bánik. A csavargás prekriminális állapot, a kezdődő deviancia biztos jele. A statisztikai rendszerben ennek alig találjuk nyomát, pedig szinte minden fiatalkorú bűnelkövető előéletében fellelhető ez a mozzanat. Tulajdonképpen a csavargás az első, bár még bizonytalan válasza a gyermeknek az őt ért kihívásokra. Környezetének a menekülésjellegű

szökéssel minderről figyelmeztető jelzést ad. Ezért nem szabad a csavargó fiatalot indulattal kezelni, mert az méltánytalan, de célszerűtlen is, mert olyan informális csoportokba, szubkultúrákba menekül támogatásért, amelyek nehezítik vagy kimondottan gátolják a vissza-illeszkedését.

Az eltűnt és a közterületen csavargó fiatalok felkutatása és eredeti helyre juttatásának megkezdése Magyarországon is elsősorban a rendőrség feladata. A feladat jelentősége alig becsülhető túl, mert a szökésben lévő fiatal sajátos, kettős veszélyhelyzetben van; egyfelől bűncselekményt követ el, mert a létfenntartási ösztöne rászorítja, másfelől bűncselekmény vagy baleset áldozata lesz, mert kiszolgáltatott és szélsőségesen rendezetlen élethelyzetben van, el kell túrnie felnőttek szexuális és egyéb aberrációit. A szökésben eltöltött idővel egyenesen arányos ez a kettős fenyegetettség, így tehát a csavargó fiatalok összegyűjtése és biztonságos helyre juttatása önmagában is fontos feladat. Ez azonban csak tüneti kezelés, az igazi munkának ezután kell kezdődnie, feltárva a gyermek személyiségében és környezetében rejlő okokat, és minden lehetőt meg kell tenni azok semlegesítésére.

7. Az iskolai színtér kiemelkedő jelentősége

Egy korábbi, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola a témában folytatott kutatása – Volentics Anna vezetésével – a következő megállapításokra jutott:¹¹

- az iskolai kudarcok feltűnően gyakran megtalálhatók a devianciák hátterében: már második osztályos kortól kezdve szaporodnak a sikertelenségek;
- az iskola nem képes alkalmazkodni ezekhez a (pszichotikus?) gyermekekhez, elhanyagolja őket, ha lehet, megszabadul tőlük;
- a pedagógusok speciális felkészültsége több mint hiányos: nagyon keveset tudnak róla, így nem képesek kezelni (sőt félnek tőle) az olyan magatartászavarok meg nyilvánulásait, mint
 - az agresszivitás,
 - a konfliktuskezelés és az önfegyelem hiánya,
 - a szabályok betartására való képtelenség,
 - a korlátozott ítélőképesség,
 - a neveléssel és a munkavégzéssel szembeni ellenérzés.

A pedagógusok nem ismerik el/fel az agresszió természetes mivoltát, hogy nem az agresszióval van baj, hanem annak kezelésével. A közoktatási és a gyermekvédelmi rendszer érdemben nem érintkezik egymással. A pedagógusoknak nincsenek ismeretei a fogyatékosokról szóló, valamint a családjogi és a gyermekvédelmi törvényről. A pedagógus társadalom meglehetősen zárt, külső intézményekhez nem szívesen fordulnak a problémákkal, más szakembert nemigen ismernek el. Legfontosabb partnerük a gyermekjóléti szolgálat (volna), ám nem kapcsolódnak össze. Ugyanakkor növekszik a pszichotikus (és drogos, alkoholos előzményű) gyermekek száma, ami a későbbiek során újabb pszichés megbetegedésekhez vezethet, növekszik a családon belüli erőszak, így nem lehet meglepő,

¹¹ VOLENTICS 1999.

ha az utca és más informális színterek jelentősebb hatást gyakorolnak a szocializációban, mint a család vagy az iskola.

A gyermeki élet fontos része tehát az iskola, ahol csak érzékeltetni kellene a gyermek magatartásának különféle változásait, és persze megfelelően kellene reagálni. Alapvető kifogás a mai magyar iskolával szemben, hogy túlságosan teljesítménycentrikus. Nem véletlen az iskolakerülések előfordulása sem, amely a rendőrségnek is újabb feladatot ad.¹² Jobban járnánk, ha az iskola kevesebb lexikális ismeretet adna, viszont többet foglalkoznának az emberi élet mibenlétével, az emberi kapcsolatok buktatóival és a nehézségek elviselésének technikáival. Az iskolából kiszoruló gyermek, akár gyengébb képességei, akár a társakkal való együttműködés nehézségei miatt szinte törvényszerűen a margóra kerül, és ha ehhez még további mikrokörnyezeti ártalmak járulnak, biztosan valamely devianciába fog torkollni az élete.

Természetesen még sok más tényező is árnyalja a képet: a tömeg- és mobilkommunikáció, a kortárs kapcsolatok, a szabadidő eltöltésének (felnőtti) hiányosságai, de a család és az iskola hatása mindent elsöpör.

8. A gyermekbűnözés megelőzése

A kriminológia számára a bűnmegelőzés lényege annak biztosítása, hogy az egyén integrálódni tudjon kisebb-nagyobb közösségekbe. Különösen a fiatal ember aktív a társkeresésben; ha a legális élet színtereiről (közösségeiből) kiszorul, azon kívül keres magának társakat, így jönnek létre a szubkultúrák. Az egyén integrációjához szükség van a közösségek fogadókészségére (a különféle másságok tekintetében is) és az egyén beilleszkedési képességére, illetve hajlandóságára. Az integrálódott egyén számára sem szükség, sem lehetőség nincs a devianciára, hisz a közösség pozitív értelemben vett kontrollja alatt áll, oda akar tartozni, mert megéri neki, és ezért betartja a szabályokat.

9. A nevelés szerepe a bűnmegelőzésben

A nevelést kriminológiai aspektusból elsősorban közvetlen formában és eszközökkel képzeljük el. Ahogy Bruno Bettelheim bemutatja: jónak lenni azért kell, mert az praktikus, az erkölcsi szabályok ne csak tilalmi táblák legyenek, hanem betartásuk mindennapi haszna is érzékelhető legyen a gyermek számára.¹³

A devianciák megítélésének történetében volt egy periódus, amikor az uralkodó álláspont szerint a beilleszkedni nem tudó ember egyszerűen tudatlan, tájékozatlan a társadalmi élet szabályai tekintetében, tehát az ilyen embert fel kell világosítani a tudnivalókról. Ez a pedagógizáló felfogás napjainkban is meglehetősen erősen tartja magát, sokan például

¹² 22/2012. (XII. 21.) ORFK utasítás az iskolakerülő gyermekkorú személlyel szemben fogantatosítható rendőri intézkedés részletszabályairól. Elérhető: www.police.hu/sites/default/files/22_2012.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

¹³ BETTELHEIM 1985.

a drogfogyasztás ellenében elegendőnek tartják a veszélyek és káros következmények ismertetését.

A fentiek szellemében az iskolai neveléssel kapcsolatban a következőket emeljük ki:

- a gyermekközösségeket alkalmassá kell tenni arra, hogy a beilleszkedni nem tudó társakkal célszerűen, azaz elfogadóan és segítően tudjanak együttműködni;
- meg kell értetni velük a deviáns magatartások természetét és törvényszerűségeit, és különösen azt, hogy az ilyen magatartás az egyén részéről nem választás kérdése, hanem életfeltételeinek a következménye, és ha kirekesztjük, a helyzet tovább fog romlani, és még súlyosabb károk keletkeznek;
- tudatosítani kell a gyermekközösségekben és az értük felelős felnőttekben, hogy minden közösséghez hozzátartozik bizonyos számú egyed, aki nem tud beilleszkedni, ezért a helyzetért a környezete is felelős, így a megoldásért helyben is kell tenni erőfeszítéseket;
- mindehhez elengedhetetlenül szükséges, hogy a pedagógusképzésben az eddigieknél nagyobb teret kapjon a deviációkkal kapcsolatos ismeretek oktatása.

10. A gyermekvédelmi jelzőrendszer

A gyermekvédelmi jelzőrendszer a gyermekjóléti szolgálatok által működtetett együttműködési rendszer az egészségügyi és oktatási intézményekkel, valamint a különféle hatóságokkal. Célja a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzése és megszüntetése. A gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése állami és önkormányzati feladat. A gyermekvédelmi jelzőrendszer szereplői:

- az egészségügyi ellátórendszer (védőnői szolgálat, háziorvos, házi gyermekorvos);
- a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók (családsegítő szolgálat, a családsegítő központ);
- a közoktatási intézmények (nevelési-oktatási intézmény, nevelési tanácsadó);
- a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás intézményei (rendőrség, ügyészség, bíróság, pártfogó felügyelői szolgálat);
- az áldozatsegítés és a kárenyhítés feladatait ellátó szervezetek;
- a menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása;
- egyesületek, alapítványok, társadalmi szervezetek, egyházak.

A gyermekvédelmi jelzőrendszert létrehozó, már hivatkozott 1997. évi XXXI. törvény kimondja: „A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez.”¹⁴ Az állam elsőbbséget ad a családban történő nevelkedésnek, csak végső eszközként teszi lehetővé a családból való kiemelés, ebben az esetben is kiemelt feladatként határozza meg a családba történő visszagondozást.

A jelzőrendszer a megelőzés legfontosabb eszköze, egyúttal helyi koordinátora lehetne, de két évtizedes fennállása ellenére sem tölti be a szerepét. Az alapvető jogok biztosa

¹⁴ 6. § (2) bek.

szerint a gyermekek védelmére hivatott és köteles szolgáltatók és hatóságok (az iskola, a gyermekjóléti szolgálat és a rendőrség) szakmai együttműködése – vélhetően a módszertani ajánlások, szakmai protokollok ismeretének hiánya miatt – nem valósul meg. Ennek következtében a szakellátórendszer a gyermek számára nem nyújt szükségleteihez igazodó ellátást, sérül a gyermek legfőbb érdekét figyelembe vevő eljárás elve, egyúttal csorbul a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz fűződő joga, márpedig ezek a jogok megilletik a bűnelkövetőket is.

Törvényen alapuló együttműködésről és kölcsönös tájékoztatási kötelezettségről van tehát szó: az észlelő- és jelzőrendszer a problémák időbeni felismerésére és mihamarabbi enyhítésére, a gyermeki veszélyeztetettség felismerésére szolgál. Mivel nem működik, elmarad a beavatkozás többek között a gyermekbántalmazás, a súlyos elhanyagolás, a gyermek önmaga által előidézett súlyos veszélyeztető magatartása esetén.

A gyermekvédelmi jelzőrendszer, ha csodaszer nem is lenne, de feltétlenül:

- jelezne a gyermeknek és családjának, hogy létezik megoldás a problémáikra;
- a szakemberek iránti hit és bizalom a mindennapi életben biztonságot adna;
- kialakítaná az önmagukért való felelősséget;
- a szakemberek számára biztonságot nyújtana a más szakmák képviselőivel való együttműködés;
- az együttműködés révén létrejönne a felelősség megosztása, ez pedig a szakemberek biztonságérzetét erősítené;
- az együttes döntések, a közösen meghatározott feladatok, a nyíltan vállalt szerepek világossá tennék a felelősségi köröket, hogy csak a maguk területén vállaljanak beavatkozást.

11. A rendőrségi bűnmegelőzés a gyermekek védelmében

A gyermek- és ifjúságvédelmi intézményrendszer egyik fontos eleme a rendőrség szakirányú tevékenysége. A korszerű rendőrség felfogása holisztikus, vagyis rendszerszemléletű, tehát tevékenységét a rendszer többi eleméhez igazítja, és fő értéknek az együttműködést tekinti. Ezzel szemben Magyarországon a bűnüldözési cél az elsődleges, ezért a rendőrségi eljárásokban előfordul, hogy a gyermekvédelmi tevékenység ilyen szakértelem hiányában egyszerűen hiányzik.

A gyermekvédelmi feladatok sorában fontos helyen kellene állnia a veszélyeztetettség megelőzésének, mint a közbiztonságra is közvetlen befolyást gyakorló jelenségnek. Valójában ez volna a rendőrségi gyermekvédelem leglényegesebb tartalmi eleme. Erről a gyermekvédelmi törvény egyik végrehajtási utasítása is részletesen szól. E szerint a települési önkormányzat a gyermekjóléti szolgáltatás alapfeladatain túl speciális szolgáltatásokat is nyújthat. Ilyen speciális szolgáltatás különösen a gyermekek utcai szociális gondozása, a lakótelepi gyermekek szociális gondozása, illetve az ifjúsági lelkisegély-telefonvonal működtetése. Részükre szükség esetén átmeneti gondozást vagy gyermekvédelmi gondoskodást biztosítanak. Ehhez kellene illeszkednie a rendőrségi munka lehetőségeinek és eszközeinek, mert nyilvánvaló, hogy a rendőrségi gyermekvédelemnek ezeket a tevékenységeket kellene mintegy kiszolgáltatnia. A lakótelepi szociális munka célja ugyanis első sorban a felügyelet nélküli, illetve az iskolából kimaradt és elfoglaltsággal nem rendelkező,

a közterületen csoportosan csellengő gyermekek és fiatalok gondozása. A gyermekjóléti szolgálat az észlelő- és jelzőrendszer jelzéseit (annak részeként a rendőrséget is) fogadja, és a probléma jellegéhez, a veszélyeztetettség mértékéhez, valamint a kérdéses gyermekek családi szükségleteihez igazodó intézkedést tesz.

A helyzet holtpontról való kimozdítása végett a következőket kellene megvalósítani:

- A rendőrségnek el kellene készítenie a gyermekvédelmi törvénnyel összhangban lévő saját belső szabályzatát, amelynek részeként a végrehajtás végső pontjain tevékenykedő egyes rendőr (nyomozó, ügyeletes tiszt, körzeti megbízott, járőr) számára a konkrét gyermekvédelmi helyzetekben konkrét teendőket, együttműködési kötelezettségeket (szakmai standardokat) írnak elő.
- A rendőrségi szervezetben a gyermekvédelmi szakvonal hivatalosan elismert: külön szabállyal, munkaköri leírással, képesítési követelménnyel kellene, hogy megjelenjen.
- A rendőrség gyermekvédelmi szakszolgálatában részt vevő munkatársak képzése rendszerszemléletű legyen: tisztában kell lenniük azzal, hogy a veszélyeztetett-megbotlott gyermek sorsának rendezésében a rendőri intézkedésnek illeszkednie kell egy rendszerbe, és hogy elsősorban támogatniuk kell a többi szereplő munkáját, akár a bűnüldözési érdek rovására is. Az együttműködés hasznának és értelmének megértéséhez a legjobb módszer a gyermekvédelem más hivatásainak gyakorlóival szervezett közös továbbképzés.
- A rendőrségnek ösztönöznie és támogatnia kellene az ifjúkori bűnözésre, valamint azok hatósági kezelésére irányuló kutatásokat, mert e nélkül nem juthatunk valószínűsítő ismeretekhez.
- Folyamatosan monitorozni kellene a gyermekek ügyében eljáró hivatalok és hatóságok működésének megfelelését a törvényes és tisztességes eljárás elvének. A felnőttekkel így módon szembekerülő gyermek érezze azt, hogy jogait komolyan veszik és biztosítják.

Ez segíthet hozzá a jövőben a törvénytisztelő és mások létét, jogait elfogadó emberek közösségének kialakulásához.

Felhasznált irodalom

- BALOGH Jenő (1909): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Budapest, Athenaeum.
- BETTELHEIM, Bruno (1985): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Kunos László ford. Budapest, Gondolat.
- CSEMÁNE VÁRADI Erika (2000): *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. PhD-értékezés. Miskolc, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Elérhető: www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Varadi%20Erika.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- FELEKI Béla (1905): *Statistikai előadások*. Budapest, Politzer.

- GÁL Antal – OROSZ Lajos – TOLÁCSINÉ VARGA Zsuzsanna – VARGA Beáta (2011): *Veszélyeztetettség fogalma, hatékony alkalmazásának szakmai megalapozása*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Elérhető: <http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/veszelyez.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- GERŐCZ Kálmán (1912): *A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban*. Budapest, [s. n.].
- LUKÁCS Péter (2006): A felsőoktatás rendszere. In TAMÁS Pál szerk.: *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. A tudásalapú társadalom kialakulása Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum.
- PRESZLY Lóránd (1932): *A bűnözés*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó.
- VOLENTICS Anna (1999): *Gyermekvédelem és reszocializáció*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Ajánlott irodalom

- FODOR Bernadett szerk. (2018): *Gyermekjogi jelentés 2017*. Budapest, Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. Elérhető: <https://hintalovon.hu/sites/default/files/hintalovon-jelentes-2017final.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 09. 20.)
- ROSTA Andrea (2014): *A fiatalkori bűnözés kriminológiája és a szociológiája*. Budapest, L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány.